

KÄRNAVFALLSRÅDET

Detta är ett informationsblad som handlar om kapitel 6 *Allmänheten och kärnavfallet* i SOU 2020:9, *Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2020. Steg för steg, Var står vi? Vart går vi?*

Svenska folket har dålig kunskap om det planerade slutförvaret för använt kärnbränsle

Nära 75 procent av svenska folket tycker att de saknar kunskap om det planerade slutförvaret för använt kärnbränsle visar en undersökning som Kärnavfallsrådet låtit göra. Ändå vill fler än hälften inte ha mer information. De flesta menar att frågan om slutförvaret är viktig, och känner en viss oro för använt kärnbränsle som är radioaktivt. Samtidigt har många tillit till att förvaret blir säkert.

Kärnavfallsrådet anser att det är viktigt för demokratin att kunskapsnivån blir högre och att fler människor från skilda grupper deltar i diskussionen kring slutförvaret.

Frågan om Svensk kärnbränslehantering (SKB) ska få bygga och driva ett slutförvar för använt kärnbränsle ligger nu på regeringens bord. Kärnavfallsrådet lät därför genomföra en intervjuundersökning för att se vilket informationsbehov som den svenska allmänheten har när det gäller kärnavfallet. De tillfrågade var 1000 medborgare runt om i landet i åldern 18 till 75 år och 670 personer svarade i telefonintervjun.

Resultatet visar att endast 55 procent av de som svarade visste att ett slutförvar för använt kärnbränsle planeras. Jenny Palm, professor i hållbar stadsutveckling vid internationella Miljöinstitutet (IIIIEE) vid Lunds universitet och ledamot i Kärnavfallsrådet är inte förvånad. Utanför kärnkraftskommunerna Östhammar och Oskarshamn, har befolkningen också i andra undersökningar visat på dålig kunskap. Hon tycker att detta är oroväckande:

– Medborgarna borde veta att kärnkraft leder till avfall som måste hanteras under en lång tid. Vi

har en klimatdebatt där kärnkraft framställs som en positiv koldioxidfri metod för elproduktion, men avfallet glöms oftast bort, säger hon, och pekar på att resultaten av undersökningen också visade att 44 procent av de som intervjuades är för en fortsatt användning av kärnkraft. I det här fallet innebär det ny kärnkraft eller vidare investeringar i befintliga verk för att kunna driva dem vidare. Samtidigt ville 46 procent avveckla direkt eller senast när de nuvarande reaktorerna börjar bli så gamla att de måste renoveras för att godkännas.

– Om kärnkraft får ett uppsving till följd av klimatfrågan, behöver vi också öka dialogen om problemen kring avfallet, säger hon.

De flesta utan kunskap om slutförvaret

Av de som svarade tyckte 74 procent inte att de hade tillräckliga kunskaper om slutförvaret.

Män visade sig ha högre kunnande än kvinnor. Exempelvis angav 56 procent av männen det rätta svaret "kopparkapsel" på frågan om vilken metod

Kärnavfallsrådets kansli

Peter Andersson, kanslichef, 08-405 20 94, peter.h.andersson@regeringskansliet.se

Evis Bergenlöv, biträdande sekreterare, 08-405 20 44, evis.bergenlov@regeringskansliet.se

Johanna Swedin, vetenskaplig sekreterare, 08-405 24 37, johanna.swedin@regeringskansliet.se

Webbsida: www.karnavfallsradet.se

KÄRNAVFALLSRÅDET
Swedish National Council for Nuclear Waste

som SKB planerar att använda i slutförvaret, jämfört med 32 procent av kvinnorna. Samma tendens gick att utläsa ur andra svar på kunskapsfrågor.

– Debatten som förts hittills har varit mycket teknikorienterad. Forskning visar att män generellt är mer optimistiska till ny teknik och de flesta som uttalar sig om slutförvaret är män. Det kan vara en anledning till mäns högre kunskaper, säger Jenny Palm, och pekar på att kunskapsnivån också var högre bland äldre än yngre personer.

– Det kan bero på att de äldre minns kärnkraftsdebatten på 1970- och 1980-talen, säger hon.

Inget stort hot

De flesta tyckte att slutförvarsfrågan var viktig, men rankade ändå problemen med använt kärnbränsle sist bland sju olika hot som lästes upp. Svenskarna fick gradera sin oro på en tiogradig skala från mycket stor till ingen alls och fram tornade tre tydliga orosmoln; klimatfrågan, antibiotikaresistens och ojämn resursfördelning som leder till fattigdom och svält.

Även om de tillfrågade inte sa sig ha stor kunskap om slutförvaret, trodde 60 procent av dem att vårt land kan hantera och slutförvara det använda kärnbränslet på ett säkert sätt. Knappt 20 procent trodde inte att det skulle kunna hanteras medan resten uppgav att de inte visste. När det gällde vilket förtroende de tillfrågade hade för hur olika ansvariga aktörer hanterar frågor som rör slutförvaringen, gav resultaten att tilliten till politiker i allmänhet var dålig, medan många sade sig lita på experter och forskare.

Stor skillnad mellan grupper

I en klusteranalys delades personerna som svarade i undersökningen in i tre olika grupper. Analysen visade på vissa attityder som personer inom respektive grupp hade gemensamt. Det största klustret stod för 46 procent av de intervjuade och utmärkte sig genom att de oroade sig en hel del, men fokus låg inte på radioaktivt avfall och använt kärnbränsle utan mer på andra miljö- och hälsoproblem. Kärnavfallsfrågan uppfattades som viktig och personerna hade en hög tillit till hur samhället sköter uppgiften. Tilliten var speciellt hög för myndigheter, forskare och experter, men personerna här kände också förtroende för politikernas hantering. I

samlingen fanns både män och kvinnor i blandade åldrar, med olika grad av utbildning, och de bodde såväl på landsbygden som i storstäder.

I den näst största gruppen, 28 procent av de intervjuade, var 66 procent män och fler var i åldern 18–35 år. Personerna här var inte speciellt oroade, de hade stor tillit till att samhället kan hantera avfallsfrågan, men kände ändå inte lika högt förtroende som personerna i den största gruppen. Jämfört med de andra klustren tyckte de inte att kärnavfallsfrågan är lika viktig. Många ville satsa på kärnkraft.

Den sista gruppen var nästan lika stor, 26 procent och bestod av personer som däremot oroar sig mycket, också för kärnkraft och kärnavfallet. Personerna sa sig inte ha hög kunskap om frågan och uppgav mycket låg tillit till samhällets hantering av den. Forskare och experter ingav emellertid ett visst förtroende. Skaran bestod till 62 procent av kvinnor och en något högre andel av personer i åldern 56–75 år.

Svårt att dra slutsatser

Carl-Reinhold Bråkenhielm, professor emeritus i livsåskådningsforskning vid Uppsala universitet och ordföranden i Kärnavfallsrådet, säger att vi ska vara försiktiga med att dra långtgående slutsatser av klusterstudien. Ändå menar han att det tycks finnas mer optimism bland de yngre männen än i de andra grupperna:

– Det är intressant, men vi vet inte om det är generationsbetingat. Kanske blir män mer pessimistiska med åldern. Eller så gäller optimismen bara den här generationen, säger han, och konstaterar att resultaten samtidigt visar att yngre personer, både män och kvinnor, i högre grad än genomsnittet är oberörda av samhällsutvecklingen och miljöfrågor. De tycker att det ordnar sig. Bland de äldre generationerna finns en större andel som tillhör de oroliga och pessimistiska.

– Det är ändå överraskande att de yngre inte är mer miljöengagerade, säger Carl-Reinhold Bråkenhielm. Han framhåller att undersökningen gjordes vid årsskiftet 2018/19, dvs. innan Greta Thunberg fick ett stort medialt genomslag:

– Kanske har det blivit förändringar i de yngres attityder sedan dess.

Frågan är hur gruppen med stor oro ska värderas. De äldre kvinnorna som är överrepresenterade i den minsta gruppen, verkar ha sämre kunskaper och förefaller mer pessimistiska. Skulle mer information ge bättre kunskap som kan mildra dessa människors oro för slutförvaret och minska misstron mot de ansvariga?

– Det är inte säkert. Oro och misstro beror inte bara på våra kunskaper utan också på våra värderingar. Personer som tycker kärnavfallsfrågan är viktigare än vad andra personer gör, är kanske helt opåverkade av ny kunskap, säger Carl-Reinhold Bråkenhielm.

Han betonar att det emellertid inte utesluter att det finns personer som blir mer oroliga ju mer kunskap de får om kärnavfallsfrågan.

Ointresserade medborgare leder till bristande demokrati

Under lång tid har det funnits politisk enighet om att Sverige ska slutförvara det svenskproducerade kärnavfallet inom vårt lands gränser. Men vad händer med politiska beslut när en majoritet av befolkningen varken har kunskap om långsiktigt viktiga frågor eller är intresserade av dem? Med tanke på att så hög andel som 74 procent inte tyckte att de hade tillräcklig kunskap om slutförvaret, anser Jenny Palm att det är smått förvånande att 53 procent inte ville ha mer information. De som faktiskt efterfrågade mer information var i åldersgruppen 56–65 år och de särskilde sig från de ointresserade genom att de ofta hade högskoleutbildning och bodde i storstadsområden.

Kärnavfallsrådet lyfter fram vikten av att de som berörs av beslut också involveras i diskussioner om vad som är ett riktigt beslut i frågan. När det gäller slutförvaret kan i stort sett alla svenska medborgare sägas vara inblandade, betonar Jenny Palm, eftersom de allra flesta varit del i att skapa kärnavfallet då de använt el som producerats genom kärnkraft.

– Svenska folket har ansvar för att det använda kärnbränslet slutförvaras på ett säkert sätt, men de behöver inte veta i detalj hur metoden fungerar. Hon tycker att vi gjort ämnet mer tekniskt än vad det behöver vara.

– Svaren tyder på att många tror att slutförvarsfrågan är löst bara vi kommer tillrätta med

eventuella problem med kopparkapseln. Men det finns många andra områden och ämnen som utgår från tvärvetenskaplig forskning som personer utan teknisk kompetens kan engagera sig i.

Hon nämner frågor som ovissheten kring om vi ska ha möjlighet att i framtiden öppna förvaret för att upparbeta bränslet ifall detta blir lönsamt. Ett annat viktigt spørsmål är hur vi ska få tusentals framtida generationer att förstå vad slutförvaret är för något. Och vad tycker svenska folket om att staten ska ta över ansvaret för förvaret när SKB har slutfört sin uppgift?

Carl-Reinhold Bråkenhielm konstaterar att när regeringen tar beslut i slutförvarsfrågan kommer beslutet, hur det än blir, att mätas och bedömas i offentligheten utifrån människors kunskap om frågan.

– Har befolkningen en bred kunskap, får beslutet en förankring bland medborgarna oberoende av vad beslutet blir. Med mer kunskap går det att lyssna med mer förståelse på ställningstagandet och motiveringen och diskussionen blir mer fruktbar, säger han och tillägger att de med mindre kunskaper lättare blir offer för spontana känslor. Andra politiska värderingar kan då komma att spela större roll än sakfrågan.

Jenny Palm tillägger att om folk är omedvetna om vad beslutet innebär, kan plötsligt negativa omdömen göra att en majoritet ställer sig emot beslutet och protesterar:

– Det kan betyda långdragna processer för att finna nya slutförvarsmetoder, säger hon.

Carl-Reinhold Bråkenhielm menar att det finns ett allmänt problem för demokratin i vår tid, i och med att många beslut som berör samhället i stort är beroende av vetenskaplig forskning som mycket få personer kan förstå på djupet. Han drar parallellen till Corona-pandemin:

– Alla förstår inte grunderna för de medicinska rekommendationerna som Folkhälsomyndigheten ger, men måste ändå skaffa tillräckligt med information för att kunna acceptera besluten som tas för att hantera problemet.

Han pekar på att det inom kärnavfallsområdet till stor del handlar om naturvetenskap, geologi och strålningsvetenskap, vilka också de är komplicerade

områden som medborgare i allmänhet har svårt att sätta sig grundligt in i. Han frågar sig vad vi ska göra för att demokratin ska fungera i framtiden då kanske ännu fler samhällsfrågor är beroende av komplex kunskap?

– Ytterst är det en fråga om hur vårt skolsystem fungerar. Det är där de unga får kunskap om vetenskapliga framsteg och händelser i samhället, säger Carl-Reinhold Bråkenhielm.

Mer kunskap är det primära

Carl-Reinhold Bråkenhielm funderar över hur rådet ska nå ut till gruppen med personer som är oroliga och som inte har tillit till att slutförvaret kommer att bli säkert. Han betonar att det är för att öka kunskaperna hos denna grupp, inte för att minska dess rädsla, som samhället bör informera. Han är kritisk till att ge information med syfte att minska ångslan.

– Om kunskapen har effekt på oron eller ej hör inte hit. Det skulle snarast vara farligt för myndigheter att ha en bakomliggande agenda att förändra människors grundattityder.

Traditionella eller sociala medier för att nå ut?

Hur ska aktörer nå ut med kunskap till medborgarna om slutförvaret? Är breda informationskampanjer en lösning och i så fall på vilket sätt?

Oavsett hur mycket eller lite information intervjupersonerna sade sig ha fått om slutförvaret, svarade nästan 80 procent av dem att de fått sin kunskap från traditionella medier som radio, TV och tidningar.

– Det är något överraskande, men visar också att vi bör lyfta även andra frågor om kärnavfallet än kopparkorrosion i dessa medier för att få en bredare debatt om slutförvaret, säger Jenny Palm.

Undersökningen redovisade också att endast 13 procent av de som intervjuades fick

informationen om slutförvaret från sociala medier. Samtidigt visade det sig att kunskaperna om förvaret var sämre hos yngre personer än äldre. Kan detta ha ett samband? Följer inte unga människor nyhetsflödet i traditionella medier i samma utsträckning som äldre? Tar inte slutförvarsfrågan utrymme i sociala medier, dit många yngre vänder sig för nyhetsbevakning? Detta svarar emellertid inte undersökningen på.

Skapa dialog hellre än monolog

Jenny Palm framhåller att det är viktigt att inte bara ge information utan istället skapa dialog bland så många olika grupper av befolkningen som möjligt.

– Kärnavfallsrådet är en oberoende part och vill skapa samtal. Vi kan ställa andra former av frågor än vad exempelvis ett bolag som SKB gör. Vi kan anordna rundabordsamtal eller seminarium där många människor kommer till tals, säger hon och tillägger att rådet i viss mån också har försökt nå ut med information via sociala medier, exempelvis genom twitterkonton i samband med rådets diskussioner under Almedalsveckan. Sociala medier kan bli viktiga även för rådet i fortsättningen, men detta kräver resurser. Hon ser också ett behov av finansiellt stöd till andra grupper som för ut information och skapar dialog om slutförvaret:

– Det är viktigt att exempelvis ideella föreningar får resurser att fortsätta sitt arbete för att möta ungdomar och diskutera frågan. När kunskapsnivån om slutförvaret är så pass låg behöver många aktörer skapa åsiktsutbyten med medborgarna för att vi ska bibehålla kraften i demokratin, säger Jenny Palm.

Läs om *Allmänheten och kärnavfallet* i Kunskapslägesrapport 2020, SOU2020:9:

<https://www.karnavfallsradet.se/sou-20209-kunskapslaget-pa-karnavfallsområdet-2020-steg-for-steg-var-star-vi-vart-gar-vi>